

Володимир Демченко

(Херсон)

ОРГАНІЧНІСТЬ І НЕОРГАНІЧНІСТЬ МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Статтю присвячено проблемам органічності та неорганічності української мови – виходячи з теоретичного з'ясування та практичного ілюстрування на різних мовних рівнях.

Ключові слова: *органічність, неорганічність, логічність мови, анхістонім, лексика.*

The article is devoted the problems of organic and inorganic Ukrainian language – from the theoretical finding and to practical illustration on the different linguistic levels.

Key words: organic, inorganic, logic of language, anhistonim, vocabulary.

Термін *органічна* щодо мови застосовуємо не лише зі значенням "природна, натуральна, справжня", але й більш широко – як прийнятну для носіїв, генетично адекватну. Тому не слід проводити паралелі з біологією та хімією, хоча ще у XVIII столітті були спроби пояснити мовні зміни через закони природничих наук.

Лідер цього напрямку А. Шлейхер розглядав мову як органічне явище, що саме в собі має закони власного розвитку та невідривно пов'язане з сутністю народу – носія цієї мови. Можна стверджувати, що вчений називав безпосередньо мову *органічною*: порівняно з письмовою формою (книжною – В.Д.) "нарідчя, що живе в народі", або "народне нарідчя", є вищим за мовним розвитком, закономірним *організмом* (тобто *органічним* – В.Д.) [10, с. 96, 98].

Ф. де Сосюр вводить ще ознаку *раціональна* – відповідно до явища адаптації запозичень ("малозрозумілих слів") або явища "народної етимології" – як феномену, що полягає у "вайлуватій", на перший погляд, зміні носієм таких одиниць через аналогію до зрозумілої йому форми [9, с. 169, 225].

Водночас Г. Штейнталь справедливо зазначає, що термін *органічна* має лише переносне значення – не суто природознавче, що відповідає сутності духовного розвитку мови [11, с. 111]. Цьому відповідає й друге значення лат. *organicus* – "музичний, співучий" [5, с. 542] – тобто це мова, що повною мірою прийнятна для її носіїв.

У словникових статтях фіксуємо такі визначення терміна *органічний*: 1) "властивий організмові", "живий" [7, с. 604], *органический* + будь-який термін = "подлинный" [8, с. 293-294], тобто *натуральний, реальний, справжній* (як і за [7]).

Щоб запобігти аналогії з хімією та біологією, особливо щодо опозиціонера *неорганічний*, ми намагалися застосувати інший термін – *натуральний (naturalis* – "природний" [7, с. 570]) або відповідник *природний*. Але вони неповні адекватні.

Зауважимо, що всі вищезазначені сумніви виникають через сприйняття саме російськомовних термінів, які більшою мірою і репрезентують природознавчу традицію. Українські ж відповідники (*органический* – *органічний, неорганический* – *неорганічний* [6, с. 434, 368]) спочатку більше функціонували у переносному (стилістично ширшому) значенні, а вже пізніше – з розширенням стильового функціонування української мови – у більш вузькому – термінологічному, природознавчому.

У загальному плані *неорганічною мовою* можемо назвати будь-яку штучну (комп'ютерні Basic, Pascal) чи міжетнічні (есперанто, ідо тощо). Органічна ж мова – біологічна, видобута з надр етносу (діалект, ідіолект, зрештою койне тощо). Тобто нас цікавить саме біологічна мова, яку поділяємо далі на суто органічну (природну, спонтанну, розмовну) та неорганічну (штучну, спеціальну, книжну). Д. Брозович, щоправда, лише говірку засвідчує як органічну форму, оскільки вона властива етнічно гомогенній спільноті (селу, племені). Загальнонародну ж розмовну мову він відносить поряд зі стандартною до неорганічних [2, с. 4, 5].

Зрозуміло, що в такому разі органічність властива діалектному та просторічному масивам національної мови. Однак враховуючи, що українська літературна мова переважно сформована саме на діалектній основі, а також те, що сучасний стан усіх мов світу характеризується стрімкою тенденцією до редукції, можна стверджувати про домінування органічних рис і в літературній формі мови. Саме тому предмет нашого розгляду стосується системи мови в цілому, а не діалектного чи жаргонного її різновиду зокрема.

До предметного обсягу долучаємо також логічність у сфері мови і констатуємо, що це поняття не завжди співвідноситься з органічністю (наприклад, стильова мова також формується за законами логіки). Кожна етнічна мова має свою логіку, що часто не співпадає з логікою іншої мови. Учені слушно посилаються на В. фон Гумбольдта, який пояснював різне позначення речей у різних мовах різним баченням їх кожним етносом [3, с. 68].

Як приклад різнобарвності мовної "картини світу" можна навести реалізаційне трактування анхістоніма (імені) *Josef* (євр. *Yoseph*), який слов'яномовними особами сприймається як *Йозеф*, *Юзеф*, *Йосиф*, *Йосип*, *Осип*, романогерманомовними – *Жозеф*, *Жозе*, *Джозеф*, а іспано-португаломовними – *Хозе* чи *Хосеба* (аналогічно французьке рекламне *jojoba* – крем *жозжоба* – *хохоба* та *йойоба*). Тобто графічний маркер зумовлює різні реалізаційні варіації – і вже не так на рівні орфографічної кодифікації, як на рівні етномовної закодованості (ще: *July Cesar* ← *Хуліо Сезар* = *Юлій Цезар*).

Логічність мови пов'язана також із тим, що інтелект певного етносу закономірно вибирає тільки ті форми, які не порушують усталеного устрою його мови. Проте вчені застерігають не забувати також і про роль ідіолекту в цьому виборі: як людська природа породжує людську мову, "дух народу" – національну, так окрема людина творить індивідуальне мовлення, що порівняно з попередніми конгломератами є конкретним явищем [4, с. 27].

Часто нелогічність мовних форм наявна на межі двох рівнів – скажімо, фонетичного та лексичного. Наприклад, нині батьки (навіть ще носії української мови як першої, рідної, що вимовлять російською не *н'є^нада*, а *ны^нада*) вибирають для дитини ім'я, кальковане з російської фонетичної форми, що попри екстралінгвальні негативи має й безпосередній вихід на нелогічність: *Крістіна* – нелогічне навіть на російському ґрунті, оскільки, по-перше, походить від грецьких *Christinē* → *christianos* "християнин", а по-друге – довгий час (на прикладі старообрядців – аж до середини ХХ століття) вживався корінь саме *христ-* (як *хлыст*). Тобто маємо зрештою суто російську новацію вже на українському ґрунті, де вона сприймається однозначно як неорганічна.

На власне лексичному рівні для запобігання неорганічності задіяне явище пуризму, що пропонує свої мовні форми – відповідники до запозичених слів. І хоча в багатьох випадках отримані пари (типу *процент* – *відсоток*, *шофер* – *водій*, *характерний* – *властивий* та й *лінгвістика* – *мовознавство*) є повною мірою рівними, досить часто носії російської мови як функціонально першої помилково вважають саме другі відповідники правильними на ґрунті української мови, незважаючи на те, що останні могли бути сформовані, наприклад, на базі ідіолекту, а не діалекту.

Це явище можна застосувати в плані прогнозування до нової лексики в українській мові – комп'ютерної, де етранжизми сприймаються досить органічно (наприклад, *се^дьюк* "CD-програвач"), а "русизми" – неорганічно (*загрузити* тощо). Тому й виходить зрештою на *стовпчику тепломіра*, а не, скажімо, *на шкалі термометра*.

Порівняно з російською мовою, в українській логічність частіше спостерігається саме на граматичному рівні: укр. *продавець* – *покупець* і рос. *продавец* – *покупатель* (тобто більш логічні *продаватель* або *покупец* у російській мові одночасно є більш неорганічними).

Що ж до нелогічності, то вона може спостерігатись у граматичних формах будь-якої мови, навіть у так званих "більш розвинених". Наприклад, англійська запозичила

лат. *aborigines*, утворивши вже за своїми законами похідну форму *aboriginal* "корінний мешканець, рослина" [1, с. 10], яка у свою чергу асоціюється нами з формантом *оригінал-*. Таким же чином і з такими ж наслідками вже англійський формант *auto-* запозичений у російську психологічну термінологію з фонетичною реалізацією *ауто-*, а не *авто-* (як у грецькому оригіналі).

Промовистий приклад такої ж невідповідності – ботанічний термін *цвітна капуста*, що через звичного вже посередника – російську мову – був калькований з англ. *cauliflower* [1, с. 74] (← лат. *caulis* "капуста" [5, с. 128]). Виділений нами формант означає "квітка", а не "кольорова", якою ми її сприймаємо, виходячи з кальки *цвітна*. Тобто логічною формою була б саме *квіткова капуста* (за її ботанічними ознаками).

На синтаксичному рівні до нелогічності можна віднести навіть відсутність звичайної коми перед звертанням. Наприклад, у рекламі: *Приходьте дорослі й малюки, книги є на всі смаки*. У такому разі семантико-синтаксичний зв'язок означає "приходьте дорослими", тобто *дорослі* – вже не субстантивована незалежна одиниця, а нерозривно пов'язаний з головним членом односкладного узагальнено-особового речення компонент. Це у свою чергу суперечить загальній семантиці речення, оскільки саме *малюки* й можуть *прийти*, коли стануть *дорослими*.

Узагалі щодо синтаксису зазначимо: для усного мовлення властиві двоскладні речення, більшою мірою непоширені, що відповідає законам логіки, де наявна така модель судження: суб'єкт – предикат – об'єкт. Поряд із цим повсякчас використовуються вставні конструкції – своєрідні ненавантажені артиклі типу *атож, ну не знаю, в принципі* тощо (порівн. англ. *well, so* тощо), під час вимови яких береться час на обдумування подальшої фрази.

Як висновки зауважимо, що головна причина негараздів України у національно-соціальної і політико-економічній сферах – відрив від основної, природної, генетично закладеної прерогативи існування українського етносу – сільськогосподарської. Саме ця концепція виокремлювала певні племена для суто осілого способу існування, що передбачало і відносно мирний їх характер, а те в свою чергу – і певну закодовану соціальну підлеглість у їх історичному майбутньому. Саме ця концепція зрештою виробила й етнічну мову, що має органічну природу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-російсько-український біологічний словник / укл. І. Ю. Горбатенко, Ю.О. Лавриненко: у 3-х т. – Херсон, 2002. – Т. 1
2. Брозович Д. Славянские стандартные языки и сравнительный метод / Брозович Д. // Вопросы языкознания. – М., 1967. – С. 3-33.
3. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное (умственное) развитие человечества / Гумбольдт В. фон. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1960. – Ч. 1. – С. 68-86.
4. Жайворонок В. В. Національна мова та діалект / Жайворонок В. В. // Мовознавство. – 1998. – № 6. – С. 27-34.
5. Латинско-русский словарь : [3-е изд., испр.]. – М., 1986. – 840 с.
6. Русско-украинский словарь : [в 3-х т.]. – К., 1987. – Т. 1. – 845 с.
7. Словник іншомовних слів. – К., 1985.
8. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О.С. – М., 1966.
9. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Соссюр Ф. де. – М., 1999. – 296 с.
10. Шлейхер А. Немецкий язык / Шлейхер А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1960. – Ч. 1. – С. 92-98.
11. Штейнталь Г. Грамматика, логика и психология / Штейнталь Г. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1960. – Ч. 1. – С. 108-116.